

Harald Jørgensen: Genforeningens statspolitiske baggrund.
Tilblivelsen

af Versaillestraktatens slesvigske bestemmelser. Skr. udg.
af Samf.

f. Sønderjylland bd. 39. 1970. 417 s.

Sven Tagil: Deutschland und die deutsche Minderheit in
Nordschleswig.

Eine Studie zur deutschen Grenzpolitik 1933-1939. Lund
University

Studies in International History vol. I, Lund, Scand.
University

Books. 1970. 206 s.

Bjarne W. Frederiksen: Danmarks Sydslesvigpolitik efter
det tyske sammenbrud

i 1945. En analyse af de faktorer, der var bestemmende
for dens udformning. Dansk udenrigspolitisk Instituts skr.,
bd. 3,

Kbh., E. Munksgaard. 1971. 210 s.

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_13rk_0001-PDF/hto_13rk_0001_79525.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=79525>

pdf genereret den : 28/5-2008

meget af bogen har jeg glædet mig over. At den ægger til modsigelse er en fordel også for andre end en opponenter og anmelder. *Poul Bagge*

Harald Jørgensen: Genforeningens statspolitiske baggrund. Tilblivelsen af Versaillesstraktatens slesvigske bestemmelser. Skr. udg. af Samf. f. Sønderjylland bd. 39. 1970. 417 s.

Sven Tägil: Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig. Eine Studie zur deutschen Grenzpolitik 1933-1939. Lund University Studies in International History vol. 1, Lund, Scand. University Books. 1970. 206 s.

Bjarne W. Frederiksen: Danmarks Sydslesvigpolitik efter det tyske sammenbrud i 1945. En analyse af de faktorer, der var bestemmende for dens udformning. Dansk udenrigspolitisk Instituts skr., bd. 3, Kbh., E. Munksgaard. 1971. 210 s.

Generelt for de tre værker, som her skal omtales og kommenteres, gælder det, at de hver især beskæftiger sig med væsentlige hændelsesforløb og perioder i det slesvigske spørgsmåls historie i dette århundrede. Bortset fra de tre forfatters valg af emne inden for Sønderjyllands nyeste historie, er der imidlertid ikke tale om mange fælles træk, hverken hvad angår udgangspunkt, approach eller karakter.

Nordslesvigs genforening med Danmark i 1920 er unægtelig en af de centrale begivenheder i moderne dansk historie. Det må derfor betegnes som glædeligt, at landsarkivar Harald Jørgensen har benyttet lejligheden i forbindelse med 50-året for denne begivenhed til at fremlægge nogle af sine resultater af, hvad han selv oplyser i forordet, 20 års indsamling og bearbejdning af materiale om dette emne. Afhandlingen om genforeningens statspolitiske baggrund er således kun et intermezzo i et større anlagt forskningsarbejde. HJ har valgt at koncentrere sig om et af hovedemnerne i denne forbindelse, tilblivelse af Versaillesstraktatens slesvigske bestemmelser. Dette er historisk set langt fra noget uopdyrket felt, og det er vel også begrænset med hvor meget nyt, selv HJ's 400 siders fremstilling kan bidrage. På flere punkter er det dog lykkedes, bl. a. takket være anvendelsen af forskellige privatarkiver og Auswärtiges Amts arkiv, som ikke hidtil har været udnyttet i denne forbindelse.

HJ fremlægger en velskrevet og gennemdokumenteret afhandling, som, ihvorvel der endnu er sammenhænge, der ikke er fuldt ud klarlagte, og punkter, der kan kritiseres, dog i hvert fald indtil videre må betegnes som »bogen« om dette emne. Forfatteren karakteriserer selv sin fremstilling som en redegørelse for tilblivelsen af Versaillesstraktatens bestemmelser om Sønderjylland, idet han dog opfatter sit emne forholdsvist

bredt. Udover et indledende afsnit om udviklingen under verdenskrigen, tilføjet af hensyn til sammenhængen, gøres i forordet opmærksom på, at det har været genstand for nogen overvejelse, hvor vidt fremstillingen også skulle »berøre samspillet mellem de i begivenhedsforløbet direkte optrædende, altså diplomater og politikere, og de forskellige strømninger, som opstod, da grænsespørgsmålet blev aktuelt.«

Det kan kun glæde HJ's læsere, at han fandt det nødvendigt også at medtage en omfattende behandling af de folkelige bevægelser, der rejste sig omkring grænsespørgsmålet, uanset at deres indflydelse på dettes løsning i sidste ende viste sig at være begrænset. Såvel Flensborg- som Dannevirkebevægelsen kom jo i høj grad til at påvirke afstemningskampens form og den politiske debat, hvorved de bidrog til at klargøre de nationalpolitiske skillelinier mellem de danske rigsdagspartier. Det er ligeledes glædeligt, at HJ klart får markeret forskellen mellem disse to bevægelers holdning til den nationale selvbestemmelsesret på dette stadium. Netop fordi dette spørgsmål var så centralt placeret i den samtidige politiske diskussion, er det ærgerligt, at HJ ikke tager det op til en mere principiel drøftelse. Det samme gælder, når det oplyses, at Dannevirkebevægelsens argumentation var historisk i sin substans, og der redegøres for dens vigtigste synspunkter.

Fremstillingen er spændende læsning, men vel detaillering og i udstrakt grad refererende. Læseren får en klar og omfattende redegørelse for begivenhedsforløbet, men værkets opbygning og den brede og uspecificerede problemformulering kombineret med den næsten fuldstændige mangel på konkluderende eller sammenfattende afsnit betyder, at der kræves en omhyggelig nærlæsning for at konstatere, hvor de egentlige resultater af forfatterens indsats er at finde, og gør det overordentlig pladskrævende blot at referere indholdet rimeligt dækkende. Dette vil derfor ikke blive forsøgt her, i stedet skal fremlægges nogle punkter, hvor kritiske eller supplerende bemærkninger forekommer relevante.

Det til grund for afhandlingen liggende materiale er meget omfattende. Det utrykte materiale stammer dels fra officielle kilder, dels fra private arkiver. Vigtigst er her det danske udenrigsministeriums og Auswärtiges Amts arkiver, som begge har stået til HJ's disposition. Fredskonferencens arkiv synes desværre at være gået til grunde, og det franske udenrigsministerium, hvis arkiv må antages at rumme meget væsentligt stof, har afslået anmodning om benyttelsestilladelse. Heldigvis foreligger en del af fredskonferencens akter i trykt form i André Tardieu's og Franz v. Jessens »Slesvig på fredskonferencen«, som på grund af sin udprægede tendens dog kun delvis kan erstatte det savnede originale materiale. Af litteratur- og kilderedegørelsen fremgår ikke, om britisk materiale har været søgt inddraget. Det kan tilføjes, at Kielerhistorikeren Alexander Scharff i »Zeitschrift der Gesellschaft für schles-

wig-holsteinische Geschichte« fra 1973 har gjort opmærksom på et par kildeudgaver, som kunne bidrage med yderligere materiale fra fredskonferencen.¹

Væsentligt for HJ har det været, at han har kunnet benytte et antal vigtige privatarkiver, herunder H. P. Hanssens, H. V. Clausens, M. Mackeprangs, N. Neergaards m. fl. Det trykte materiale synes dog at have haft et sådant omfang, at disses funktion hovedsagelig har været supplerende og uddybende. Kildeudgaver og kommenterende aktsamlinger forefindes i anseligt omfang, vigtigst er her vel (udover Tardieu og v. Jessen) Franz v. Jessens »Haandbog i det slesvigske spørgsmaals historie«, Karl Alnors »Handbuch zur schleswigschen Frage« samt den af det danske udenrigsministerium udgivne »Det slesvigske spørgsmaals diplomatiske historie 1914–20« ved Fr. le Sage de Fontenay. For disse tre værker gælder det ganske vist, at der foreligger visse tendensproblemer, men generelt må det anvendte kildegrundlag siges at være så alsidigt, at problemerne herved må formodes at have været til at overse.

HJ har også benyttet H. P. Hanssens dagbøger fra krigsårene, som udgør en vigtig kilde til belysning af bl. a. det nordslesvigske spørgsmåls rejsning i efteråret 1918. Et problem består imidlertid i, at disse dagbøger foreligger såvel i original som i trykt udgave.² HJ bemærker på side 386, at der findes mange mindre uoverensstemmelser, som »dog ikke synes at have større betydning«, men på side 383 hedder det, at da H. P. Hanssen tilrettelagde den trykte udgave, »tillod han sig mange litterære friheder, og han føjede navnlig meget til.« Da der i noterne til afsnit 2, som det her drejer sig om, udelukkende henvises til den trykte udgave, er det ikke muligt for læseren at konstatere, hvor vidt f. ex. gengivne citater er senere redigerede eller eventuelt er fuldstændigt i overensstemmelse med den originale dagbog. Da det sidste må forventes at være tilfældet, er det naturligvis en petitesse, men da det nævnte afsnit i vid udstrækning netop bygger på H. P. Hanssens optegnelser, er det ikke uden interesse m. h. t. en bedømmelse af kildeværdien. Specielt ikke, når der af HJ's vurderende bemærkninger og ordvalget i øvrigt synes at kunne udledes en klar sympati for H. P. Hanssenfløjen og dens synspunkter.

I denne forbindelse kan det nævnes, at HJ tilsyneladende tillægger de økonomiske forhold i Sønderjylland en meget ringe vægt i national sammenhæng og nærmest bebrejder de dansksindede Flensborgere og

¹ D. H. Miller: *My diary at the conference of Paris 1919*, 21 bd. New York 1924/26 (kun 40 expl.). P. Mantoux: *Les délibérations du Conseil du Quatre*. 2 bd. 1955. Desuden den britiske sekretær for det øverste råd Maurice Hankey's protokol, offentliggjort i *Papers relating to the foreign relations of the United States: The Paris Peace Conference 1919*. 13 bd. 1942/47.

² Trykt udgave: *Fra Krigstiden*. 2 bd. København 1924.

Flensborg Avis, at dette prosaiske moment blev bragt ind i debatten og anvendt i agitationen. HJ anser tilsyneladende, nogen principiel tilkendegivelse foreligger ikke, nationalitet for et statisk og stabilt moment, som kun forbigående lader sig påvirke af økonomiske eller sociale forhold. Men hvad determinerer i så fald det nationale tilhørsforhold i et grænseområde? Afstemningsprincippet hviler per definition på sindelagsprincippet; følgelig er det vanskeligt at se, hvorpå en stillingtagen til motiverne bag stemmeafgivningen skulle hvile. Disse spørgsmål er ikke uden relevans i forbindelse med socialdemokraternes holdning. Dette skal imidlertid ikke forstås som en kritik af HJ's vurdering af den sikkerhedspolitiske risiko for Danmark ved et af materielle årsager motiveret pludseligt sindelagsskifte i øvrigt.

Der er flere punkter, hvor det er muligt at supplere HJ's fremstilling. På side 41-42 omtales H. P. Hanssens kontakt med den tyske understatssekretær, dr. David om Nordslesvig og den tyske minister i København Brockdorff-Rantzau indberetning af 9. oktober 1918, i følge hvilken udenrigsminister Scavenius havde meddelt, at det nordslesvigske spørgsmål nu måtte forventes at blive diskuteret i den danske presse. HJ har benyttet daværende forsvarsminister P. Munchs erindringer, men synes ikke at have bemærket, at der i dette værk omtales en række samtaler mellem Scavenius og Brockdorff-Rantzau, hvorunder sidstnævnte skulle have nævnt, at han var klar over, at spørgsmålet om en overdragelse af Nordslesvig til Danmark ville melde sig, hvorfor han ville foreslå en dansk henvendelse til Tyskland herom for således at få dette problem løst inden den fredskonference, som måtte komme. Scavenius afviste dette og foreslog, at den tyske regering selv tog et initiativ i denne retning. Hvis Tyskland af egen drift meddelte, at man var villig til at lade en afstemning finde sted i Nordslesvig, kunne så bagefter dansk-tyske forhandlinger om selve afståelsen finde sted. Brockdorff-Rantzau skulle have tilkendegivet, at han ville arbejde for en sådan løsning, og at han var optimistisk med hensyn til chancerne for at nå et positivt resultat.³ Det viste sig, at Brockdorff-Rantzau virkelig havde tænkt sig at gøre noget ved sagen (se herom HJ s. 42-43). Et af ham udarbejdet forslag behandledes ikke alene i Auswärtiges Amt, som HJ oplyser, men forelagdes også det samlede krigskabinet den 23. oktober 1918, hvor det blev gennemdrøftet.⁴

Som nævnt ovenfor, er der i HJ's forstudier ikke indgået britisk udenrigsministerielt materiale. Viggo Sjøqvists kapitel om Sønderjylland og Genforeningen i Scavenius-biografien (som ikke har stået til rådig-

³ P. Munch, *Erindringer* 4, 1918-24, København 1963, s. 16-17.

⁴ Krigskabinetets protokol offentliggjort i: E. Matthias og R. Morsey (udg.), *Die Regierung des Prinzen Max v. Baden. Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien. Erste Reihe*, bd. 2. Düsseldorf 1962. Nr. 84.

hed for HJ) viser klart, at der også blandt Foreign Offices' akter er materiale af relevans for HJ's emne. Som eksempel kan fremdrages spørgsmålet om ophavet til de i oktober 1918 verserende rygter om dansk-tyske forhandlinger om Nordslesvig og udenrigsminister Scavenius' vurdering heraf. Spørgsmålet om kildegrundlaget for en bedømmelse af spillet mellem de udenlandske regeringer forekommer væsentligt i en undersøgelse af genforeningens *statspolitiske* baggrund. HJ har grundigt behandlet såvel den danske som den tyske regerings holdning til emnet Nordslesvig og kommer også ind på Entente-magternes engagementer i det slesvigske problem, men en baggrundsanalyse af disse magters politik før og under fredskonferencen, som bortset fra den franske nu kan skildres, ville have bidraget til et klarere billede af det dansk-tyske grænsespørgsmåls problematik.

Hos Sjøqvist omtales også (bd. 1, s. 280) Staunings brev til den tyske socialdemokrat og senere præsident Friedrich Ebert af 18. oktober 1918, i hvilket Stauning ligesom tidligere Scavenius foreslog tyskerne selv at tage et initiativ vedrørende Nordslesvig.⁵ Brevet blev så vidt vides aldrig besvaret, men som påvist af HJ på side 109-110 var tidspunktet for en sådan løsning allerede forpasset. En analyse af det tyske socialdemokratis udvikling i begyndelsen af dette århundrede ligger ganske vist uden for, hvad man med rimelighed kan forlange af HJ, men ville ikke desto mindre have bidraget til en forståelse af de tyske og ikke mindst de slesvig-holstenske socialdemokraters holdning til det nationale problem i Sønderjylland. Desværre har HJ ikke kunnet nå at anvende Gerd Callesens »Die Schleswig-Frage in den Beziehungen zwischen dänischer und deutscher Sozialdemokratie von 1912 bis 1924«, som bl. a. detaljeret følger udviklingen inden for SPD i Slesvig-Holsten, hvor internationalismen og bekendelsen til folkenes selvbestemmelsesret havde visse vanskeligheder ved at stå sig imod de stigende nationalistiske stemninger.

I sit afsnit om den tysksindede slesvigske befolknings stillingtagen til rigsregeringens grænsepolitik bygger HJ hovedsagelig på Alnor (se ovf.) suppleret med materiale fra Auswärtiges Amt, og han har næppe kunnet nå at udnytte Hans Dietrich Lehmanns »Der deutsche Ausschuss« fra 1969, som er væsentlig mere veldokumenteret, omend i sin behandling af den danske agitation heller ikke uden tendens og fejl. Lehmann bygger i vid udstrækning på utrykt materiale fra Stadtarchiv Flensburgs såkaldte »Abstimmungsarchiv«, materiale, som kunne have bidraget med yderligere interessant stof til belysning af de slesvig-holstenske bestræbelser på at hindre Nordslesvigs afståelse.

Mest skuffende ved HJ's værk er afslutningen. Fremstillingen stand-

⁵ Trykt i: A. Blänsdorf: Friedrich Ebert und die Internationale, Archiv für Sozialgeschichte, 9, 1969, s. 413-415.

ser brat med Versaillestraktatens underskrivelse og en bemærkning om, at »de store forventninger nu stod foran deres indfrielse«. Den munder ikke ud i nogen form for konklusion på undersøgelsen, endsige en præcisering af resultaterne. Årsagen hertil ligger vel dels i manglen på en klar problemformulering, dels i værkets egenskab af et uddrag af et større forskningsarbejde. Ingen læser bør dog lade sig afskrække heraf; bogen er i høj grad læseværdig og en fortsættelse om gennemførelsen af Versaillestraktatens slesvigske bestemmelser ville ikke være af vejen.

Sven Tägils bog om Tyskland og det tyske mindretal i Nordslesvig i 30'erne er af en noget anden karakter. Afhandlingen, som bygger næsten udelukkende på utrykt materiale, rummer en kontant, klar og forholdsvis kort (157 sider) fremstilling udarbejdet på grundlag af en præcis problemstilling. Trykt litteratur har kun stået til rådighed i begrænset omfang, hvilket til dels hænger sammen med, at man hverken fra dansk eller tysk side hidtil har været interesseret i at tage et emne op, som stadig rummer visse mængder politisk konfliktstof, og som man kunne forestille sig ville medføre en fornyet skærpelse af forholdet mellem de to folkedele i Nordslesvig.

Tägil argumenterer i forordet til sin fremstilling imod dette synspunkt, idet han gør opmærksom på, at man ikke blot kan springe denne periode over. Det juridiske opgør med det tyske mindretal efter besættelsens ophør fandt sted på et grundlag, som idag ikke kan anses for tilstrækkeligt for en videnskabelig behandling af mindretallets adfærd under krigen. Opgaven må idag bestå i at forklare og begrunde denne adfærd, hvilket efter Tägils mening netop fordrer en undersøgelse af mindretallets politik og dets forbindelser til Tyskland i 30'erne, som det dengang af flere grunde ikke var muligt at foretage.

Tägils målsætning er dobbelt. Han vil undersøge betingelserne for den politiske udvikling inden for mindretallet og i forlængelse heraf moderlandets mulighed for at øve indflydelse på denne udvikling. Den centrale problemstilling er følgelig, om mindretallets politiske linie var afhængig (vagt udtryk!) af kræfter uden for herbergsstaten eller fulgte af en selvstændig udvikling. Tägil fokuserer derfor på udviklingen inden for folkegruppen i Nordslesvig på den ene side og den tyske grænsepolitik og dennes mål og midler på den anden, bl. a. med det formål at påvise indflydelsesveje og styrken af den rigstyske indflydelse. Når han har valgt at begrænse sig til perioden 1933-39, begrundes det med den naturlige afgrænsning, som udgøres af henholdsvis den nazistiske magtovertagelse og verdenskrigens udbrud. Selve fremstillingen er disponeret således, at kapitlerne 2, 5 og 6 lægger hovedvægten på det egentligt grænsepolitiske aspekt, mens kapitlerne 3 og 4 først og fremmest beskæftiger sig med den interne udvikling i Nordslesvig. Bortset herfra er behandlingen kronologisk.

Indledningsvis redegøres for den tyske Slesvig-politik fra 1920 til 1933, og Tägil konstaterer her, at grænsepolitikken i Weimartiden betragtedes som en opgave, der tilfaldt såvel statsligt som privat initiativ. Det betragtedes som helt legitimt, at staten understøttede mindretallets kulturelle arbejde, mens der udvistes større forsigtighed på områder, hvor tyske myndigheders aktivitet kunne opfattes som indblanding i andre staters indre anliggender. Her trådte i vid udstrækning private eller halvofficielle organisationer til. Målsætningen for denne indsats finder Tägil deri, at en styrkelse af de tyske mindretals stilling på længere sigt ville betyde øgede muligheder for en senere rejsning af det samlede tyske grænseproblemløse. I Stresemanns arbejde for genskabelse af Tysklands stormagtsstilling indgik de tyske folkegrupper uden for rigets grænser som en integreret del af den tyske udenrigspolitik, idet de dannede vigtige støttepunkter for en fremtidig tysk ekspansion.

Dernæst behandles den nazistiske magtovertagelse og dennes betydning for den tyske grænsepolitik. Tägil opregner her tre punkter, hvor han finder, at nazismens sejr medførte en afgørende påvirkning, nemlig ved at grænsepolitikken hermed fik en særlig idémessig motivering via udviklingen af en speciel »Volkstumsideologie«, ved at systemskiftet medførte en generel strukturændring af hele det grænsepolitiske apparat, og ved at der i den praktiske udformning af grænsepolitikken anvendtes nye metoder. Efter nazistisk opfattelse kunne nationalt tilhørsforhold ikke afgøres af den enkeltes egen opfattelse eller sindelag, men bestemtes af afstamningen. Følgelig måtte man principielt tage afstand fra enhver forestilling om germanisering af fremmede folkeslag. Undtaget dog folk, som var nært racemæssigt beslægtet med tyskheden, og som bekendte sig hertil. Dette var af stor betydning for det tyske mindretals arbejde i Nordslesvig, idet det muliggjorde forsøg på hvervning af proselytter blandt de nationalt indifferente. Ligeledes viste det sig, at de nazistiske ideer om den nordiske races særlige værdi på forskellig måde fik indflydelse på udformningen af grænsepolitikken og forholdet til Danmark på en måde, som ikke vakte større tilslutning blandt Nordslesvigs tyskere. I 1933 var det imidlertid det nazistiske krav om revision af Versailles, som var aktuelt, og om hvis appel til hjemmetyskerne der ikke kunne herske tvivl.

Tägil gennemgår omstruktureringen af det grænsepolitiske apparat og konstaterer, at nazificerings- og ensretningsprocessen på ingen måde fulgte et fast skema. Visse organisationer fik lov at bestå med ganske få ændringer i den personelle ledelse, mens andre helt nyskabtes. Resultatet blev dog i alle tilfælde på længere sigt total nazistisk kontrol med alle væsentlige kanaler fra Tyskland til mindretallet i Nordslesvig. I denne sammenhæng er det interessant at sammenligne med Martin Broszats fremstilling af den samlede ensretningsproces i Tyskland efter

1933, som parallelt demonstrerer den nazistiske pragmatisme og smidighed i nazificeringsbestrebelse.⁶

Den grænsepolitiske udvikling behandles på tre forskellige niveauer, de centrale myndigheder i Berlin, den lokale grænsepolitiske ledelse i Slesvig-Holsten og mindretalsledelsen i Nordslesvig. Tägil konkluderer her, at den nazistiske magtovertagelse medførte en ændring af den »volkstumspolitisches« målsætning på det centrale plan, idet den nazistiske ideologi med dens betoning af samhørigheden mellem moderfolket og de folketyske mindretal erstattede Weimar-tidens revisionspolitik. I praksis var der dog ikke tale om noget skarpt brud med den hidtidige grænsepolitik. Klarest var kontinuiteten i Auswärtiges Amt og de hertil knyttede organisationer, mens tilpasningen til den ny ideologiske linie var tydeligere i halvofficielle organer som Verein für das Deutschtum im Ausland, VDA o. l. Denne konstatering kan i og for sig ikke undre, eftersom netop sådanne sammenslutninger i langt højere grad end statens udenrigspolitiske apparat også hidtil havde været ideologisk prægede. Når Tägil finder den reneste form for nazistisk Volkstumsideologie hos Volksdeutsche Mittelstelle, VoMi, som i slutningen af 30'erne gradvist overtog den samlede ledelse af Volkstums-politiske og grænsepolitiske spørgsmål, savnes en nærmere redegørelse for sammenhængen mellem dette kontors teori og praksis. Det kan i hvert fald diskuteres, hvor meget det ideologiske udgangspunkt egentlig betød for VoMi's praktiske administration af forbindelseslinierne til Nordslesvig. Tägil konstaterer selv, at den grænsepolitiske indsats stort set koncentrerer sig om de samme felter som i Weimartiden, blot tilpasset nazistisk tankegang. Generelt gælder det, at man ikke får noget klart indtryk af, i hvor høj grad den nazistiske Volkstumsideologie adskiller sig fra tidligere tiders ideologiske overbygninger på tysk ekspansionstrang. Ejheller kommer Tägil ind på disse tankers rent manipulativt-praktiske funktion, af Broszat karakteriseret som tildeling af kollektiv »folkelig« status til erstatning for enkeltes forventning om øget social status.⁷ Dette ligger vel til dels uden for Tägils problemstilling, men en stillingtagen hertil kunne øge mulighederne for en forståelse af den udvikling, som Tägil beskriver, og som han ønsker at forklare.

Tägil mener ikke, at Berlins direktiver til mindretalsledelsen generelt lod sig karakterisere som partipolitiske. Den nazificering af f. ex. det tyske skolevæsen, som fandt sted i løbet af 30'erne, var i lige så høj grad en følge af mindretallets egen udvikling som af direktiver fra de økonomisk støttende organer i Berlin. Først med VoMi's voksende indflydelse i slutningen af 30'erne krævedes folkegruppen helt og holdent

⁶ Martin Broszat: *Der Staat Hitlers. Grundlegung und Entwicklung seiner inneren Verfassung.* München 1969.

⁷ Samme værk, s. 428.

indordnet under den rigstyske politik. I Slesvig-Holsten var situationen noget anderledes, idet magtovertagelsen her medførte stærke strukturelle og personelle ændringer i det grænsepolitiske apparat. Forfatteren gør opmærksom på, at trods nazismens overvældende tilslutning i netop dette område og placeringen af nazister i praktisk talt alle betydningsfulde positioner, var der en tydelig konflikt mellem ældre slesvig-holstenske tankegange og den ny ideologi. For slesvig-holstenerne, og dette gjaldt også mange af de lokale nazister, var det væsentligste programpunkt kravet om en revision af den dansk-tyske grænse. Den nazistiske racemystik og specielt den såkaldte »nordische Gedanke« kunne ikke undgå at kolliderer hermed.⁸ Når Tägil understreger, at der i spørgsmålet om grænserevision var en klar forskel mellem opfattelserne i Berlin og Kiel, er det interessant, netop fordi det klart demonstrerer en af konsekvenserne af det pluralistiske nazistiske program. Disse meningsforskelle manifesterede sig især i forbindelse med den såkaldte »Påskeblæst« i 1933, som det påvises var et lokalt dirigeret foretagende, der bremsedes med nogen vanskelighed ved indgriben fra centrale myndigheder. Her rejser sig et spørgsmål, som Tägil ikke kommer nærmere ind på, nemlig hvor vidt problemerne omkring magt- og kompetancefordelingen i Det tredje Rige i årene op til 1937–38 spillede en måske ikke ubetydelig rolle, også hvad angår Nordslesvig.

En anelig del af den rigstyske støtte til mindretallet formidledes via Slesvig-Holsten, ligesom der bestod mange personlige kontakter på tværs af grænsen. På grund af de parlamentariske ledes holdning til nazismen før 1933, ønskede de slesvig-holstenske nazister efter magtovertagelsen ikke at samarbejde med disse. I stedet skulle skabes en ny ledelse udgået af nazistiske organisationer opstået ved direkte støtte fra Slesvig-Holsten. Angrebene mod grænsen i 1933, synes Tägil at mene, anvendtes bevidst til at aktivisere den nordslesvigske tyskhed. Dette gav ganske vist det resultat, at en række nazistiske organisationer blev dannet og fik en vis tilslutning, men den ældre ledergeneration ønskede ikke at opgive sin magt, hvorved resultatet i stedet blev en voldsom indre splittelse. Først via indgreb fra Berlin, og efter visse personændringer også i Slesvig-Holsten, lykkedes det gradvist at få genskabt en tysk enhedsfront i Nordslesvig under nazistisk ledelse. Omkring 1938 var denne ensretningsproces stort set afsluttet og hovedparten af mindretallet stod nu bag det nordslesvigske naziparti NSDAP-N og dets fører Jens Møller. Efter anmelderens mening vil det være mere korrekt at tale om en første fase af en ensretningsproces, som blev genoptaget i 1941 og egentlig først afsluttedes med kapitulationen.

Det fremgår af Tägils fremstilling, selv om det ikke explicit nævnes

⁸ Se herom Hans-Jürgen Luthöft: *Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920–1940*. Kieler historische Studien, bd. 14, Stuttgart 1971.

i konklusionen, at den afgørende betingelse for en politisk grupperings mulighed for at opnå og bevare kontrollen med mindretallets politiske aktivitet udover tilslutning i folkegruppen var støtte fra Tyskland, men denne havde sin pris. I de første år efter 1933 greb rigstyske myndigheder direkte ind i for folkegruppen vitale spørgsmål, hvilket vakte en temmelig stærk opposition i Nordslesvig og øgede splittelsen yderligere. Senere udvist større forsigtighed, og man afholdt sig fra indblanding, som kunne opfattes som forsøg på at dirigere mindretalsledelsens politik også i detaljer. Jens Møller opnåede en vis handlefrihed inden for rammerne af den af Auswärtiges Amt og partiet i Tyskland fastlagte politik i forholdet til Danmark. Spørgsmålet om en grænserevision måtte til gengæld skubbes i baggrunden af hensyn til det dansk-tyske forhold i almindelighed. De udenrigspolitiske begivenheder i 1933-39 gjorde det dog stadigt vanskeligere at styre folkegruppens højspændte forventninger om en snarlig tilbagevenden til Det tyske Rige og nødvendiggjorde hyppigere indgriben over for partiledelsen.

Først i foråret 1939 mener Tägil, at Hitler tog en endelig beslutning om ikke at rejse det nordslesvigske spørgsmål. Som sandsynlige årsager hertil anføres 1939-folketingsvalgets udfald, som betød stagnerende tysk tilslutning omkring de 15 % i Nordslesvig, og måske fremfor alt, at spørgsmålet simpelthen var for ubetydeligt til at motivere en aktion, som ville have ødelagt det tyske forhold til Danmark og de øvrige skandinaviske stater og derved have vanskeliggjort mulighederne for opnåelsen af det langsigtede mål, et Nordosteuropa-bund eller Det storgermanske Rige under tysk førerskab. Det er ubestrideligt, at man fra dansk side sørgede for at understrege grænsens egenskab af ikke blot dansk-tysk grænse, men også Nordens sydgrænse. Hvor stor betydning dette kan tillægges og blev tillagt i Tyskland er dog nok diskutabelt, og efter besættelsen af Danmark og Norge i 1940 kan det næppe have haft nogen vægt.

Der er flere spørgsmål, som man kunne have ønsket at Tägil havde taget op. Således problematikken omkring det tyske mindretals øgede tilslutning ved valgene i 1935 og 1939. Tägil fortolker dette som resultatet af indhug i de blakkede rækker, og det er da også en mulig forklaring. Andre årsager kunne dog også tænkes. Begrebet blakket er vanskeligt anvendeligt, eftersom det retteligt kun kan dække egentligt nationalt indifferente personer, men ikke vælgere, som ved et eller flere valg af politiske, sociale eller økonomiske grunde foretrækker ikke at stemme efter de nationale skillelinier.

Beskrivelsen af de interne stridigheder inden for folkegruppen i årene 1934-37 er detailleret og klar, men man savner en egentlig analyse af de dybere årsager hertil. Netop Tägils anvendelse af et omfattende dokumentarisk materiale betyder, at hans fremstilling kommer til at

bevæge sig omkring den rent politiske udformningsproces, altså begrænser sig til en undersøgelse af den politiske overflade, mens den nordslesvigske tyskheds øvrige tilværelse, som trods alt udgør grundlaget for den politiske udvikling, fortøner sig i mørket.

Væsentligt for Tägils muligheder for at føre sin undersøgelse til bunds har det tydeligvis været, at han har haft adgang til et antal ellers utilgængelige arkiver, først og fremmest Deutsche Stiftungs arkiv, som beror i Deutsches Zentralarchiv i Potsdam, og chefredaktøren og grænsepolitikeren Ernst Schröders arkiv, hvilket bidrager til at udfylde de alvorlige huller, som den næsten fuldstændige tilintetgørelse af VoMi's og mindretallets eget arkiv har skabt. Skal man indvende noget mod Tägils afhandling i dens helhed, må det være, at detailrigdommen og den udramatiske, næsten uengagerede fremstillingsform kan forlede læsere til at tro, at der er tale om tørt og kedeligt stof, hvilket faktisk ikke er tilfældet.

Under afstemningskampen forud for genforeningen i 1920 lå grænsekampens geografiske tyngdepunkt i Mellemslesvig og specielt omkring Flensborg. Med Tysklands genopstigen til stormagt kunne den nordslesvigske tyskhed i 30'erne gå i offensiven og føre kampen ind på dansk territorium. Det stortyske Riges fuldstændige undergang i 1945 betød midlertidigt en ophævelse af tysk suverænitet overhovedet og dermed en helt ny situation såvel for befolkningen i det hidtil næsten helt tysk-sindede Sydslesvig som for Danmark og den danske befolkning. I 20'erne og 30'erne havde den nationale indsats været koncentreret om at dæmme op for hjemmetyskheden, og Sydslesvig-politikken, hvis man overhovedet kan tale om en sådan, var iagttagende og rent defensiv. Den tyske kapitulation og den påfølgende nationale udvikling i Sydslesvig ændrede fuldstændigt dette billede, og flyttede atter grænsekampens tyngdepunkt syd for statsgrænsen.

I »Danmarks Sydslesvigpolitik efter det tyske sammenbrud i 1945« har Bjarne W. Frederiksen forsøgt at foretage en systematisk undersøgelse af den danske Sydslesvigpolitik på grundlag af en analyse af de faktorer, der var bestemmende for dens udformning. I betragtning af Sydslesvigsspørgsmålets centrale placering i det danske politiske univers i de første efterkrigsår er det værdifuldt, at der nu endelig foreligger en fremstilling, som uanset dens begrænsninger i sigte, omfang og materialegrundlag ikke desto mindre udgør et væsentligt bidrag til belysning af et af efterkrigsårenes centrale politiske spørgsmål. Afhandlingen er med enkelte ændringer identisk med en specialeafhandling i samfundsfag, og det skal derfor ikke bebrejdes forfatteren, at der næsten udelukkende bygges på trykt materiale. Specielt ikke da dette materiale takket være omfattende aktudgivelser er særdeles omfattende, og BWF selv gør opmærksom på, at visse af undersøgelsens resultater

kan have en foreløbig karakter. Den i øvrigt foreliggende litteratur om emnet udgøres hovedsagelig af politiske debatindlæg og/eller bredere oversigter.

Hvad der især karakteriserer BWF's arbejde, er den forholdsvis snævre, men præcise problemstilling og den systematiske fremgangsmåde i analysen. Hovedformålet med afhandlingen har været at »undersøge generelle problemstillinger, hypoteser og teorier om udenrigspolitikens udformning på det foreliggende emne, Sydslesvigpolitikken 1945-46,« på grundlag af et analyseskema, »hvis enkelte elementer er udvalgt i henhold til teorier og hypoteser om deres funktion i udformningen af udenrigspolitikken i almindelighed.« Dette skema består dels af en analyse af de ydre konjunkturer dels af den udenrigspolitiske tilblivelsesproces i den indre konjunktur. Metodisk set bliver fremgangsmåden følgelig, at analyseskemaet fungerer som udgangspunkt og rettesnor for indsamlingen og bearbejdningen af data, hvorfor spørgsmålet om dettes kvalitet er overordentlig centralt. BWF gør gældende, at de væsentligste determinanter for udformningen af Sydslesvig-politikken må findes »dels i de for Danmark relevante komponenter i den ydre konjunktur og de valgmuligheder, disse gav, dels i strukturerne og relationerne mellem elementerne i den indre konjunktur, det danske politiske system.« De faktorer i den ydre konjunktur, som analyseres, er den ændrede internationale holdning til nationale mindretal, stormagtsinteresser i Kielerkanalen, stormagtsholdningerne i Tysklandsspørgsmålet og den engelske besættelsespolitik og den nationale udvikling i Sydslesvig. Problemet er her, om disse ydre faktorer indgik i de samtidige beslutningstageres overvejelser, hvilket forfatteren er opmærksom på er afgørende for deres relevans. Relevansen af de af BWF udvalgte faktorer skal ikke betvivles, men det er lidt skuffende at konstatere, at disse spørgsmål, som skulle være udvalgt »i henhold til teorier og hypoteser om deres funktion i udformningen af udenrigspolitikken i almindelighed«, simpelthen viser sig at have deres udvælgelse begrundet i at alle optræder i folketingsdebatterne om Sydslesvig. Netop på grund af analyseskemaets betydning for såvel materialets behandling som for bogens disposition havde en udførligere begrundelse været ønskelig. Til sin analyse af den indre konjunktur har BWF udvalgt følgende faktorer: folkestemningen, interesseorganisationer, presse, partier, folketing og regering. Dette udvalgs relevans skal heller ikke betvivles, men nogen begrundelse foreligger ikke. Fremstillingen dokumenterer imidlertid analyseskemaets anvendelighed og BWF kan fremlægge adskillige interessante resultater.

Forfatteren finder, at det brud med den hidtidige danske holdning til grænse- og mindretalsspørgsmålet, som fandt sted i årene 1945-46, var

et svar på ændringer i omverdenen, primært Tysklands forsvinden som dominerende faktor ved udformningen af dansk udenrigspolitik. Dette medførte, at man fra dansk side betragtede en lang række muligheder som åbne, bortset fra de mest optimistiske, dog med den begrænsning, at disse måtte vurderes ud fra det synspunkt, at Tyskland måtte antages igen at udvikle sig til en stormagt. Det vil sige, at de danske valgmuligheder var begrænsede, og at et arbejde for en ændring af Sydslesvigs statspolitiske status for flertallet af de danske politikere måtte anses for udelukket. BWF konstaterer, at når man altså fra dansk side ønskede at sikre mindretallets interesser helt anderledes effektivt, end det var sket efter 1. verdenskrig, under hensyntagen til de danske sikkerhedspolitiske behov, var det eneste alternativ en international kontrol- og garantiordning, og indtil en sådan kunne opnås, måtte man forsøge at støtte mindretallets ønsker via den engelske besættelsesmagt. Denne alternative løsning viste sig imidlertid efterhånden at være vanskeligt gennemførlig på grund af stormagternes uvilje mod sådanne mindretalsordninger. BWF mener, at hovedårsagen til de vanskeligheder, som gjorde sig gældende ved udformningen af den danske Sydslesvigspolitik, var at de danske beslutningstagere kun langsomt erkendte deres begrænsede handlemuligheder. Politikernes og befolkningens viden om de allieredes holdning til mindretalsspørgsmål var i begyndelsen begrænset, og efterhånden som informationer herom kom frem, negligeredes de til en vis grad af politikerne på grund af hensynet til den offentlige menings krav om resultater. BWF argumenterer overbevisende herfor og konkluderer, at indenrigspolitiske hensyn således havde en tungtvejende indflydelse ved Sydslesvigpolitikens udformning.

Den aktive og nationalistisk indstillede opinions indflydelse på selve Sydslesvigpolitikens målsætning begrænsede sig imidlertid på grund af den parlamentariske situation til at sætte visse grænser for politikernes valgmuligheder. Holdningen hos de politiske partier og disses indbyrdes relationer var afgørende for udformningen af målsætningen for det danske engagement.

Den væsentligste indvending man kan rette mod BWF's fremstilling vedrører, hvad han selv (s. 15) betegner som afhandlingens hovedformål, nemlig »at undersøge generelle problemstillinger, hypoteser og teorier om udenrigspolitikens udformning på det foreliggende emne«. Denne problemformulering virker i nogen grad påklistret, og det er da også karakteristisk, at der kun ganske få steder fremsættes konkluderende påstande om generelle sammenhænge.

En anden indvending må gå på BWF's behandling af den faktor i den ydre konjunktur, som udgjordes af det danske mindretal. Den engelske besættelsespolitik og den nationale udvikling i Sydslesvig behandles under ét og kun på s. 60 og s. 72 fremsættes nogle få bemærkninger

om de dansksindede sydslesvigeres forsøg på at påvirke de danske beslutningstagere og den danske opinion. BWF har ikke taget spørgsmålet om mindretallets muligheder for direkte påvirkning af de danske partier og politikere op, men synes at betragte den sydslesvigske synsvinkel som dækket ind via omtalen af Sydslesvigsk Udvalg m. v. Dette skyldes muligvis en vis skævhed i materialet, eftersom det trykte materiale kun i begrænset omfang rummer akter af sydslesvigsk proveniens. Her ville bl. a. Sydslesvigsk Forenings og Dansk Generalsekretariat Flensborgs arkiver givetvis kunne bidrage med interessant stof, ligesom disse arkiver også rummer en del materiale om den britiske politik i mindretals-spørgsmålet bl. a. af britisk oprindelse.

Efter som BWF først og fremmest interesserer sig for udformningen af den danske Sydslesvigpolitik, forekommer det naturligt, at afhandlingen kronologisk er afgrænset til perioden mellem den tyske kapitulation og den danske såkaldte oktober-note af 19. okt. 1946. I dette dokument sammenfattedes resultaterne af de danske overvejelser m. h. t. mindretals- og grænsepolitik. Nye, som de siden skulle vise sig urealistiske målsætninger var formuleret, som trods opinionens pres og visse politikeres følsomhed herfor skulle vise sig at udgøre et fast grundlag for den danske Sydslesvigpolitik i de følgende år, indtil situationen med den voksende øst-vest modsætning og forbundsrepublikken Tysklands oprettelse nødvendiggjorde fornyet stillingtagen til en mindretalspolitik, som på alle væsentlige principielle punkter måtte konstateres at være forfejlet.

Carsten Mogensen

Wilhelm M. Carlgren: Svensk utrikespolitik 1939–1945. Allmänna Förlaget. Stockholm 1973. 612 s.

I Sverige kom man lidt senere end i Danmark i gang med videnskabelige undersøgelser og fremstillinger af den indre og ydre politik under den anden verdenskrig. Til gengæld har udgivelsestempoet i de sidste år været betydelig hurtigere end i Danmark. Projektet SUAV (Sverige under andra världskriget, knyttet til Stockholms universitets historiske institut), der nærmest svarer til vort DNH (Udgiverselskab for Danmarks nyeste historie), har ikke mindre end 25 forskningsprojekter igang, hvoraf der indtil nu (jan. 1974) er udsendt 12 værker. De spænder fra Hans Lindberg: »Svensk flyktningpolitik under international tryck 1936–1941«, Alf Johanssons: »Finlands sak« over Leif Björkmanns bog »Sverige inför Operation Barbarossa« og bøger om det militære beredskab til Ulf Thorells disputats »Hjälp till Danmark. Militära och politiska förbindelser 1943–1945«.